

Oponentský posudek na disertační práci Roberta Novotného

Sociální, institucionální a konfesionální aspekty vývoje české šlechty v pozdním středověku. Praha 2008, 206 s.

Bádání o zrodu a vývoji středověké šlechty přinášelo a patrně bude i nadále přinášet nejednu kontroverzi v dějepisectvích jednotlivých evropských zemí. Autor předkládané práce již nedávno v příspěvku publikovaném ve sborníku *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku* správně připomenul, že „jedním z charakteristických rysů studia původu domácí nobility je jeho podřízení širším výkladovým konceptům českých dějin“. Tak si R. Novotný také uvědomuje důležitost existence či neexistence svobodného vlastnictví pro formování šlechtické vrstvy; pro dosud stále ještě, leč slabě panující středoevropský model fungování monarchie v 10.-12. století prosazovaný některými historiky není ovšem svobodná půdní držba žádoucí, a proto je – i navzdory svědectví pramenů – její vznik kladen až do 13. století, kdy již díky četnějším dokladům nelze její existenci zpochybnit. Tato, jakkoli závažná, problematika není předmětem autorova zkoumání, tím je situace v pozdním středověku, kdy již o existenci šlechty jako dědičného a privilegovaného stavu v zásadě nikdo nepochybuje. Nicméně jeho upozornění na zjevné disproporce týkající se staršího období lze považovat za případné. Nepochybně by měl snadnější pozici, kdyby byla uvedená problematika obsáhle diskutována a díky tomu také adekvátnějším způsobem zpracována. Komparace by byla na místě, ale nejen s Polskem a Uhrami, byť ani tam nejde o procesy zcela shodné, ale také se sousedním Rakouskem a Bavorskem. R. Novotný ovšem zaujímá stanovisko zásadní, když uvádí, že „o existenci urozené a na panovníkově vůli jen částečně závislé sociální vrstvě, jejíž společenský status byl dědičný, nemůže být pro Kosmovu dobu pochyb“ (s. 11).

Následně se řeší počátky nobilitační praxe a nepochybně správné je připomenutí starších nobilitací *via facti*, tedy pouhou ústní proklamací panovníka. Přejíždí k nobilitační praxi doby Karla IV., udělování erbů a následně také povyšování do panského stavu. Podobně postupuje i u Václava IV., přičemž konstatuje velké rozdíly o kvantitě fenoménu v stávající literatuře. (Snad jen na okraj: nemohlo by v případě „Mikite von Wischenau“ jít o Mikuláše z Višňového, syna Maříka z Dobré Vody, a nikoli Mikuláše Višni z Větrní?) Sledován je také vývoj jevu v době Zikmunda Lucemburského, v případě hromadných pasování snad mohla být připomenuta starší česká praxe doložená u českých králů Přemysla Otakara II. (1265 a 1273) i jeho syna Václava II. (1297). Otázkou zůstane, zda lze pro 13. či první polovinu 14. století považovat za morganatický sňatek spojení dcery Frenclína Jakubova s Prockem z Vildenberka, ve 13. století by se takových vztahů

nalezlo zřejmě podstatně více a neudívaly by. Nešlo spíše o postupné uzavírání vyšší šlechtické vrstvy a její vymezování vůči bohatému měšťanstvu?

Zcela souhlasit lze s Novotného soudy o marnosti kvantifikovat postavení panské šlechty pomocí statistiky, není-li jisté postavení celé řady rodů. Navíc množství významných rodů ve 13. století, kdy ještě rozhodně nepanovala žádná jasná hranice (ta se podobala spíše dvěma liniím s velmi širokým konfiniem mezi nimi), vymřela či upadla. R. Novotný ovšem k problému přistupuje v zásadě shodně, Mezníkovo řešení se střední šlechtou nemá za ideální, protože historickým výsledkem jsou skutečně jen dvě skupiny, byť ta nižší je ještě dále diferencovaná. Dělení do dvou skupin podle autora předkládaného spisu postihuje lépe dobové vnímání šlechty sebou samou i právní relevanci.

Další řádky jsou věnovány tzv. uzavírání panského stavu, případným komparacím s prostředím polským, uherským (sopis magnátských rodů) i rakouským. Záslužné je uvedení soupisu panských rodů v Čechách z Hořovického kodexu, které precizuje poznatky z Talmberského kodexu. Spory o přednost z období pozdního středověku nepříliš v dosavadní literatuře traktované ukazují na kořeny jevu tak známého v raném novověku a zároveň představují prostředek precizování stavovského postavení prostřednictvím listinných důkazů a genealogií. Listinné důkazy byly běžné u zemského soudu již ve století 13., stěží ale materiál genealogický a další důkazy ze sféry epigrafické či sfragistické .

Následné úvahy o dvorské a zemské hierarchii autor zahajuje výstižným konstatováním, že zlom v poměru panovníka a šlechty a posun k rivalitě přineslo období po roce 1306, kdy vymřela domácí dynastie, byť doba předchozí nebyla prostá občasných disonancí. Odlišné přístupy v chápání obou stran jsou autorovi zřejmé, snad by si ale výklad zasloužil jistý exkurs, jak došlo k vytvoření tzv. zemských úřadů. Jak složité může být nalezení odpovědí v této problematice, se ukazuje na případu galerie z Laufu, kde je upřednostněna jednoznačně zemská šlechtická reprezentace, stěží může jít o zachycení příslušníků dvora, jak se uvažuje. Podobně závažnou otázkou představuje využití lenního institutu ve vztahu král-šlechtic, přičemž autor jej nepovažuje pro vytváření základny dvorské šlechty za příliš závažný (s. 94). Své slovo zde dostávají i otázky spojené s dvorským soudem a panovníkovou radou. Ocenit lze odkazy na Petru Roschek a její postřehy k vytváření černého obrazu krále Václava IV., nejde ovšem o problematiku vzdálenou autorovu školiteli, podobně jako se týká využívání sémantiky u dobové terminologie.

V pasážích o konfesionálních aspektech proměn šlechty lze ocenit postřehy dotýkající se rituálů i kupř. vnímání věrnosti, byť zde je jen obtížné navazovat na domácí literaturu, která by se touto problematikou systematictěji zabývala. Opět se zde objevuje částečně diskutovaná otázka

•
•
klientely, zda ji chápat úžeji (např. R. Šimůnek) či šířeji, jak se přiklání autor. Politický charakter přihlášení se ke stížným listům, a nikoli náboženský, ukazuje R. Novotný dosti přesvědčivě.

Práce, již autor předložil, vykazuje velice solidní orientaci ve vlastních pramenech i odborné literatuře, stejně jako schopnost vlastní úvahy a uměřený, čtivý jazyk, který není přesycen módními terminologickými kalky a novotvory. Práce působí spíše jako soubor jednotlivých studií, než pevnou strukturou sevřený výklad dané problematiky. Tu je ale těžké rozhodnout, zda zvolené téma sevřenější výklad vůbec umožňuje. Osobně bych přivítal v některých momentech obsáhlejší citace z pramenů, hlavně z těch nevydaných, a dále poněkud obsáhlejší a precizněji formulovaný závěr. I přes tyto drobné výtky práce dle mého mínění splňuje podmínky na texty tohoto typu kladené a mohu ji s klidným svědomím doporučit k obhajobě.

V Brně, 21. září 2008

Doc. Mgr. I